

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ: ПІДСУМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

С.П. Міхно

В Україні протягом трьох останніх років продовжується прогресивне економічне зростання: реальний приріст ВВП у 2000 р. становив 5,9 %, 2001 р. – 9,2 %, 2002 р. – 4,8 %, 2003 р. – 8,5 %. Значну роль у даному позитивному зрушенні відіграв розвиток банківської системи країни. Якщо говорити в цілому, то у 2003 р. стабілізація банківської системи із збереженням її ринкової орієнтації, здатної відігравати важливу роль у посиленні стабілізаційних процесів та здійсненні структурних перетворень в економіці, стала каталізатором економічного зростання. За рівнем контрольованого регулювання і законодавчого забезпечення вона помітно випереджає інші сектори економіки. Достатньо зазначити, що тільки в банківському секторі найповніше визначені процеси створення банків, їх діяльності, банкрутства й ліквідації. Система готова до повномасштабної роботи в ринковій економіці: станом на 1 грудня 2003 р. в Україні зареєстровано 179 банків, у тому числі за участю іноземного капіталу – 20 (7 банків зі 100 %-ним іноземним капіталом). Фактично діють 158 банків із загальним обсягом статутного фонду понад 7,317 млрд. грн. Обсяг статутного фонду у розрахунку на 1 діючий банк складає близько 46,3 млн. грн. Найбільші з них: Промінвестбанк, “Приватбанк”, Укресімбанк, “Аваль”, Ощадний банк України, Укрсоцбанк. Минулий, 2003 р., для банківської системи був дуже вдалим, навіть одним із найкращих за темпами розвитку. Проілюструємо дане твердження цифрами: з початку року зобов’язання банків України збільшилися на 61,9 % (за 2002 р. – на 35,9 %) і становлять 87305,2 млн. грн.

Збалансоване зростання активів та покращення їх структури і якості є необхідною умовою стабільного функціонування і розвитку банків. З початку 2003 р. чисті активи (загальні активи за мінусом сформованих резервів за активними операціями) збільшилися на 57,1 % і становлять 100356,6 млн. грн. Загальні активи збільшилися на 55,8 % (за 2002 р. – на 33,5 %) і складають 105559,3 млн. грн., в т.ч. активи нерезидентів – 5,8 % від загальних активів. Загальні активи в іноземній валюті складають 37,5 %.

Зростання загальних активів в основному відбулося за рахунок зростання кредитного портфеля на 26709,8 млн. грн. або на 57,2 %, високоліквідних активів – на 6999,4 млн. грн. або на 77,4 %, вкладень в цінні папери – на 2131,7 млн. грн. або на 48,4 %, основних засобів та нематеріальних активів – на 1627,2 млн. грн. або на 33,0 %, нарахованих доходів до отримання – на 331,3 млн. грн. або 35,4 % та інших активів – на 204,4 млн. грн. або на 66,6 %.

Кредитний портфель банків України продовжує зростати більш високими темпами, ніж активи, і складає 73445,4 млн. грн. Випереджаючими

темпами продовжують зростати довгострокові кредити та кредити в інвестиційну діяльність. За 2003 р. довгострокові кредити збільшилися в 2,6 раза (за 2002 р. – в 1,9 раза) і становлять 28115,8 млн. грн. або 38,3 % від кредитного портфеля (на 01.01.2003 р. – 22,9 %).

Відбулося покращення якості кредитного портфеля. Кількість “проблемних” кредитів зменшилася з 6 до 2,6 %, тобто на 3,4 %.

Одним із важливих завдань для банків залишається забезпечення прибуткової діяльності та підвищення ефективності діяльності банків. За попередніми даними, за 2003 р. банки отримали прибуток у розмірі 968,3 млн. грн. (за 2002 р. – 684,5 млн. грн.). Прибуток банків зріс на 41 %, статутний капітал банки підняли на 35 % за рік. У цілому те рефінансування, яке дав Національний банк комерційним банкам, збільшилося у 21 раз за рік. У 2002 р. було рефінансовано 1 млрд. грн., а в 2003 – 25 млрд. грн. – кошти, які НБУ виділив для підтримки комерційних банків, а вони трансформують це в економіку, згідно з відповідними процедурами. Рівень монетизації, який на початку року складав 25 %, на кінець року склав 32,4 %. Це безумовно гарні темпи, і їх збереження (зростання на 7 % щорічно) даватиме нові підстави для економічного зростання. За 2003 р. готівка зросла на 25,3 % (за 2002 р. – на 35,8 %), грошова база – на 30,1 % (за 2002 р. – на 33,6 %), а грошова маса – на 46,5 % (за 2002 р. – на 41,8 %). Частка готівки в обігу у структурі грошової маси на кінець 2003 р. склала 34,8 % проти 40,7 % на кінець 2002 р., у структурі грошової бази – 82,6 % проти 85,8 %.

Також спостерігаються позитивні тенденції розвитку і на початку поточного, 2004 р.: офіційний курс гривні до долара США з початку 2004 р. (на 27.01.2004 р.) укріпився на 0,04 коп. або 0,01 % і склав 5,3311 грн./дол.

Досвід позитивної діяльності минулих років підтвердив необхідність скоординованої діяльності на державному рівні щодо цінової політики. Інфляція за 2003 р. склала 8,2 %, але дане явище є цілком прийнятним для категорії країн, що розвиваються. Суттєву допомогу банкам у їх діяльності склали підписані Президентом України закони України “Про захист прав кредитора”, “Про лізинг” та “Про іпотеку”. Слід також згадати Комплексну програму економічного та соціального розвитку банківської системи України на 2003-2005 роки, прийняту Національним банком України. В ній, зокрема, перелічені основні напрями взаємодії трьох гілок державної влади – законодавчої, виконавчої та судової в контексті сприяння сталому економічному зростанню країни:

- 1) забезпечення з боку органів державної влади чіткого дотримання центральними та місцевими органами влади вимог законодавства щодо невтручання у діяльність банку та створення рівних умов діяльності для всіх банків;
- 2) вдосконалення правового поля економічної діяльності;
- 3) вдосконалення системи оподаткування банків та банківських операцій;
- 4) погашення заборгованості бюджетів усіх рівнів перед суб'єктами господарювання та за соціальними виплатами;

- 5) підвищення якості корпоративного управління державних підприємств та акціонерних товариств, частка держави в яких перевищує 25 %;
- 6) створення умов розвитку небанківських фінансових установ;
- 7) посилення ролі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- 8) визначення пріоритетних напрямів соціально-економічної діяльності, які потребують кредитної підтримки та запровадження державних механізмів її стимулювання;
- 9) сприяння стабільному функціонуванню державних банків;
- 10) запровадження ефективних правил та процедур щодо протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму;
- 11) створення загальнодержавного реєстру нерухомого майна;
- 12) створення умов для поживлення діяльності фондового та страхового ринків.

Аналізуючи сучасний стан економіки України та банківської системи зокрема, беззаперечними є досягнення у виконанні перелічених заходів. Слід відмітити все більшу деполітизацію економічних процесів у фінансово-кредитній системі та в цілому в економіці країни. Це переконує у правильності обраної моделі економічного розвитку, принаймні основних її рис. Але, як кажуть, є над чим працювати і далі. Банківська система України має певні недоліки, що стосуються як безпосередньо банківської системи (недостатній рівень капіталізації, відсутність у банків ефективних механізмів та інструментів управління ризиками тощо), так і дотичних до неї сфер (повільні темпи ринкової трансформації та реструктуризації реального сектора економіки, слабкий та недостатньо прозорий фінансовий стан значної частини суб'єктів господарювання тощо).

У свою чергу, несприятливо позначились на розвитку банківської системи і політично-економічної ситуації в країні взагалі, санкції FATF. Не є таємницею, що мільярди, які йшли з України за кордон, частково проходили через банківську систему. Практично була відсутня хоч якась система банківського контролю. В даній ситуації виникає питання – чи не робилося це навмисно, з метою зайняття місця у так званому “чорному списку” країн, що займаються відмиванням “брудних грошей”, або принаймні не заважають цьому процесу. Перебування в “чорних списках” загрожує державі втратою мільярдів. Лише за другу половину 2003 р. банківська система дала 200 тисяч повідомлень про операції, які за формальними і неформальними ознаками підходять під ті, які можуть теоретично відмивати “брудні” гроші.

Однією з актуальних проблем сьогодення називають капіталізацію українських банків – збільшення їх капіталу. Відповідно до вимог Національного банку України регулятивний капітал місцевих кооперативних банків має становити не менше 1,15 млн. євро, регіональних банків (які діють на території однієї області) – 3,5 млн. євро, міжрегіональних – 5,5 млн. євро. У протилежному випадку банки підлягають реорганізації чи ліквідації.

Питання капіталізації комерційного банку можна вирішити, випустивши вексель і поклавши його до сейфу Нацбанку. Тоді банк отримав би потужний

стимул для свого розвитку й зміг без порушення нормативів залучити внески населення на суму, яка дорівнює майже половині бюджету країни. Достатньо лише спільних зусиль двох “великих” українських банків для реалізації масштабних загальнодержавних програм, які ухвалює Верховна Рада України. Зусиль двох банків цілком вистачило б, щоб підняти з колін, наприклад, вітчизняного автовиробника. Звичайно, рівень капіталу українських банків ще невисокий. Проте, вважаємо, що для банківської системи не можна встановлювати адміністративну планку розміру капіталу. Банки мають самі думати про свою капіталізацію, якщо вони хочуть утриматися в цьому бізнесі. Органи контролю повинні контролювати те, наскільки рівень капіталу відповідає розміру активів. Повинна бути забезпечена прозорість діяльності банків: кожний, навіть потенційний, клієнт банку повинен мати вільний доступ до інформації, яка характеризує діяльність банку, а сама інформація повинна бути зрозумілою. У цій ситуації встановлювати для них адміністративні вимоги щодо капіталізації або примушувати до злиття немає сенсу. Дрібні банки самі до цього прийдуть або припинять свою діяльність. На нашу думку, зараз банкам дозволили “забути” про необхідність нарощувати прибутковість від класичних банківських операцій. Банківські установи знову почали цікавитися валютними операціями, грати на валютних курсах.

Проблемним залишається питання відкриття так званих некапіталізованих банківських філій закордонних банків. Відкриваючи філію, банк повинен щось обов’язково інвестувати в Україну. Той, хто приходить у банківський сектор, має усвідомлювати наявність ризиків у даному випадку. Капіталізація такої філії повинна бути на рівні 5 млн. євро. За цієї умови відкриття філій є вигідним для країни. Це – відкриття нових робочих місць, збільшення надходження податків до державної скарбниці, розширення кредитування тощо.

На сьогодні на ринку банківських послуг намітилася також тенденція здорожчання кредитів, яка хоча й носить досі вибірковий характер, проте має міцну основу, що базується на двох чинниках. Перший – високий показник зростання кредитних портфелів. За 2003 р. вкладення банківської системи зросли більш ніж на 50 %. Таке високе зростання сталося вперше за всю історію банківської системи. При цьому можна говорити про впевнене зростання кредитування і корпоративного, й індивідуального секторів. Однак у цієї тенденції є й зворотний бік. Нині ситуація склалася таким чином, що від дефіциту ресурсів потерпають якщо не всі банки, то переважна їх більшість. Кредитні портфелі поглинули всі вільні грошові кошти, а залучення нових йде зі значним відставанням від процесу їхнього розміщення. В контексті вищесказаного стає актуальним питання збільшення ресурсної бази комерційних банків. Ставлячи перед собою таку мету, на нашу думку, банкам, в першу чергу, слід збільшувати власний ресурсний потенціал переважно залучаючи депозитні кошти приватного вкладника. Якщо банки здебільшого навчилися задовольняти вимоги корпоративних клієнтів за обсягом послуг, що надаються, то побудувати ідеальні відносини з приватним вкладником зміг мало хто. Приватний вкладник – це особливий

клієнт, який потребує підвищеної уваги. Найчастіше його цікавить не стільки рівень прибутковості за депозитом, скільки гарантії збереження грошей. Щодо стратегії приватний вкладник є теж надзвичайно важливим. На жаль, часто не на користь банківської системи свідчить нестача інформації про діяльність окремих банків. В Україні немає реєстру банків, доступного будь-якому потенційному вкладникові, де він зміг би отримати всі потрібні дані – щодо фінансових показників, структури власності, власників тощо.

В сенсі залучення коштів від фізичних осіб, дуже гостро та актуально стоїть питання оподаткування депозитних доходів фізичних осіб. Нагадаємо, що ДПАУ і Мінфін запропонували запровадити оподаткування доходів громадян за депозитами 10-відсотковим прибутковим податком. На початковому етапі впровадження даної зміни неминучим буде зниження довіри населення до банківської системи і стане перешкодою для збільшення вкладів. Такий крок не сприятиме залученню коштів, які обертаються поза банками і є потенціалом зростання кредитування та спровокує відплив коштів населення з банківської системи. Якщо говорити про поліпшення інвестиційного потенціалу країни, а інвестор – це, насамперед, населення, ми не маємо морального права відлякувати його від банківської системи. Хоча, з іншого боку, реальне зниження ставки на 0,95 % для вкладника (за умови запровадження 10 %-го податку) навряд чи викличе масовий відплив депозитних коштів з банківської системи. Адже в нашій країні, знову ж таки, на жаль, зберігання грошей у банку для основної маси населення, напевно, є єдиною можливістю легально і відносно безпечно отримати бодай якийсь доход, зважаючи на нерозвиненість фондового ринку. Тому не можна не враховувати той факт, що за 10 останніх років населення, в основній масі, банківську систему сприйняло позитивно.

Актуальним з точки зору забезпечення соціальних гарантій є житлове кредитування, яке все ще не набуло достатнього розвитку. При житловому кредитуванні у банку залишається один з найбільш ліквідних видів застави – нерухомість. Важливий моральний аспект таких операцій – якщо клієнт не розплатиться, він позбудеться житла. Вважаємо, що у напрямку кредитування населення під купівлю нерухомості банки повинні працювати разом з державними фондами. Якщо раптом настав момент, коли клієнт з об'єктивних причин виявився неплатоспроможним, ці фонди повинні забезпечити виконання зобов'язань позичальника перед банком. Це буде однією з форм участі держави у вирішенні житлової проблеми в країні. На нашу думку, не уряд загалом, а окремі його підрозділи повинні оперативніше взаємодіяти з банками. Спільно їм вдалося б виробити єдину політику на іпотечному ринку. На сьогодні банківська система в Україні має бути більш активною у вирішенні проблем із кредитуванням житла. Прибалтійські країни дають кредити під 5-6 % річних на 25-30 років і практично без кількісних обмежень, у Казахстані – вже 10-12 % в їхній валюті. Також ведеться робота щодо кредитування освіти для дітей із малозабезпечених сімей. Йдеться про кредит, який погашається після отримання освіти і початку роботи. Також, до житлового кредитування можна залучити спеціальні кошти

бюджету. Тоді банки змінять свою кредитну політику, надаючи кошти, наприклад, під 7% річних у валюті і 9% – у гривні. Свого часу таку проблему в Польщі було вирішено за рахунок збільшення зарплат зі зростанням інфляції, тоді як розмір відсоткових ставок залишався на колишньому рівні. У результаті клієнти могли розраховатися з банками за 9 місяців. У Білорусі в житловому кредитуванні активно брав участь центральний банк, рефінансуючи банківські установи. В нашій країні ця проблема й досі залишається актуальною. Як зазначалося вище, багато проблем банків лежать поза банківською системою. Сьогодні банківські установи не можуть подати позов до суду на банкрутство держкомпаній, що не розплатилися за кредитами. Держпідприємства повинні на ринку стати повноцінними учасниками. А сьогодні держава намагається створити режим найбільшого сприяння своїм підприємствам навіть у судових інстанціях. Повинна діяти єдина система відповідальності для всіх банків і підприємств, в тому числі і для держпідприємства і держави в особі уряду. Наступним кроком має бути затвердження справедливої фінансової політики, яка повинна забезпечувати зростання прибутків економіки, справедливість податків та їх своєчасну сплату, щоб ніхто від них не ухилився. Розподілятися бюджетні прибутки повинні також справедливо та в інтересах економіки. Надання фінансових пільг може здійснюватися тільки в індивідуальному порядку. Для банківської системи це буде надзвичайно важливим стимулом, що дозволяє, з одного боку, знизити кредитні ставки, а з іншого – збільшити обсяги кредитування.

Беззаперечним позитивним наміром можна назвати відкриття банку реконструкції та розвитку, що планується в Україні найближчим часом. За висловлюванням нинішнього голови НБУ С.Л. Тігіпка, головне призначення даного банку – додаткове сприяння економічному розвитку країни. Це має бути банк другого рівня, тобто він напяму не працюватиме з підприємствами і фізичними особами, а тільки матиме справу з банками. Відповідно це не створюватиме додаткової конкуренції з боку держави для банків і надаватиме додаткові гарантії для держави щодо повернення коштів. Сама ж діяльність Національного банку України має бути направлена на все більше сприяння зростанню добробуту населення України, формуванню середнього класу. На сьогодні вже існує програма, основні ідеї якої – збільшення обсягів кредитних ресурсів, зменшення кредитної ставки і терміну, на який видається позика. Безумовно, її практична реалізація сприятиме створенню і зміцненню середнього класу. Але лише за умови відповідної підтримки вказаної програми з боку Верховної Ради і Уряду України.

Розбудова банківської системи має бути органічною складовою загальних зусиль з боку усіх гілок влади, Національного банку України, комерційних банків, грошово-кредитної системи в цілому в напрямі зміцнення економіки держави. Головною монетарною передумовою досягнення цілей подальшого розвитку банківської системи безумовно є стабільність національної валюти – гривні.

Отже, зважаючи на вищезазначене, можна зробити висновок, що в 2003 р. продовжувала тривати тенденція зростання основних показників діяльності банків України. Головними завданнями, що стоять перед банківською системою у 2004 р., є: з метою забезпечення стабільного функціонування та розвитку банківської системи банки мають вживати заходів щодо підвищення рівня капіталізації, зниження рівня ризиковості здійснюваних операцій та формування в необхідному обсязі резервів під ризику за активними операціями, покращення якості активів і пасивів та забезпечення їх збалансованого зростання, оптимізації витрат і доходів та підвищення ефективності діяльності, координація та спільне спрямування дій банківської системи та державних органів з метою закріплення існуючих досягнень в економіці та посилення позитивних зрушень.

Наприкінці хочемо зазначити, що сьогодні часто зустрічаються викривлені уявлення про банківську систему, працівників якої часто звинувачують у процвітанні на тлі загальних негараздів у суспільстві. Не всі розуміють, що розвинута банківська система – атрибут ринкових відносин, а самі банкіри – це не “гладкі коти капіталізму”, а посередники, основна мета діяльності яких – перерозподіл вільних грошових ресурсів та забезпечення ефективного функціонування економіки. Отже, як сказав Президент України Л.Д. Кучма, – “без потужної банківської системи економіка нормально розвиватися не може”.

Міхно, С.П. Банківська система в контексті загального економічного розвитку країни: підсумки та перспективи / С.П. Міхно // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2004.- Т. 11.- С. 368-375.